

Futbol ve toplumsal muhalefet

Barış Çoban¹

Öz: Futbol kapitalizm içerisinde endüstriyel bir biçim olarak bir oyun olmaktan çıkmıştır. Kitleleri etkileyen gücüyle futbol egemen ideolojiyi, tüketim kültürünü yeniden üreten ideolojik bir aygıtla dönüşmüştür. Futbol iktidar mücadelesi bağlamında, egemen ideolojinin yeniden üretimi için kullanılabilmesi gibi muhalif anlamda toplumsal özgürleşme sürecinin bir ögesi haline de getirilebilir. Muhalifler, futbolu örgütlenme ve kitleselleşme amacıyla bir iletişim biçimi olarak kullanabilirler. Bu anlamda, toplumsal muhalefetin yeniden biçimlendirilmesi sürecinde kitleleri etkileyecek yeni iletişimsel yöntemler bağlamında futbol önemli bir olanak olarak tartışılmayı hak etmektedir.

Anahtar sözcükler: futbol, ideoloji, kapitalizm, tüketim kültürü, yabancılaşma, muhalefet.

Football and social opposition

Abstract: Football became a part of industrial system in capitalism. Football as an ideological apparatus reproduces the hegemonic ideology and consumer culture in society. Football has a global power and it manipulates masses ideologically by using the new communication technologies. In addition to that, football, as an element in power struggle, can also be used as a tool of opposition, it may also help opposers as a communicational apparatus to propagandize and popularize their dissident ideology..

Keywords: Football, ideology, capitalism, consumer culture, alienation, opposition.

¹ Yrd. Doç. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü
e-posta: barishc@gmail.com

GİRİŞ

Çalışmanın amacı boş zaman etkinliklerinden biri olan futbolun bir oyun olarak kapitalizm içersinde geçirdiği dönüşümü ve endüstriyel hale gelişini göstermek, futbolun iktidarın tüketim kültürünün bir ürünü olarak toplumsal anlamda egemen ideolojinin üretimindeki rolünü eleştirel bir biçimde ele alarak muhaliflerin futbolla ilişkisini, farklı ülkelerde yaşanan deneyimler üzerinde durarak incelemektir. Çalışmada, asıl olarak, kitleler üzerinde büyük bir etkileme gücüne sahip olan futbolun ülkemizde de toplumsal anlamda dönüşüm gerçekleştirmeyi amaçlayan muhalifler için örgütlenme ve propaganda alanı olarak kullanılabilmesinin olanakları tartışılacaktır. Futbolun toplumdan kopuk durumdaki muhalif yapılar tarafından toplumla yeniden iletişime geçmesini sağlayabilecek bir alan olarak yeniden değerlendirilmesinin gerekliliği üzerinde durulacaktır.

İnsanı özgürleştiren bir toplumsal etkinlik olarak oyun, yaşamın varolan gerçekliğini anlamlandırmasını ve bunun ötesinde farklı bir dünyanın kurgusuna da sahip olmasını sağlar. Oyun ütopycı yönüyle insanı toplumsallaştırır (Huizinga, 1995) ve geleceğe dair umut vaat eder, alternatif eşitlikçi bir yapının mümkün olduğunu gösterir (Bloch, 1986). Kapitalizm, bu gerçekliği tersine çevirir, oyunun olumsuzluklarını ortadan kaldırarak, oyunu endüstriyelleştirir ve iktidarın kurgusunun ürünü olan yabancılaşmış onu kitleleri sisteme bağlayan tüketim kültürünü yeniden üreten gündelik pratiklere dönüştürür. Emek zamanını denetim altında tutan sistem, boş zaman üzerinde de hegemonya kurarak (Butsch, 1990), toplumsal öznelerin tüm gündelik pratiklerini belirlemeye çalışır. Varolan sistemin, toplumsal özneleri emeklerine ve sonrasında kendilerine yabancılaştırması sonucunda yaşadıklarının (Marx, 1993: Meszaros, 1999), sistem karşıtı bir yönelim kazanmasını önlemek için, emek zamanı dışında haz üreten boş zaman etkinliklerini de denetim altına alarak tüm yaşam uzam ve zamanlarında iktidarını yeniden üretir. Bu anlamda, tüm yaşam alanları kapitalizmin egemenliği altına alınır, üretim sürecinin karşısında boş zaman bir tüketim süreci olarak konumlandırılır. Kapitalist mantık bağlamında, üretim sürecinde tükenen özne, tüketim sürecinde kendisini üretmiş olur. Tüketim kültürü kapitalist sistemde özneye haz alacağı bir yaşam vaat eder (Featherstone, 1996), tüketmek varoluşu hissedebilmenin tek yolu olarak sunulur. Buna bağlı olarak, tüketim kültürü bağlamında tüm oyunlarda, yeni bir dünya kurgusunun anlamsızlığını vurgulayarak, içersinde yaşanan sistemin varolan sistemler

içersinde en iyisi olduğunu ve buna uygun yaşamının tek doğru seçim olduğunu kabul etmeye çağırır. Futbol tüketim kültürünün önemli öğelerinden biri olarak, egemen sistemin kitlelerin denetimini sağlamasında etkin bir aygıt haline gelmiştir. Bu süreçte, kapitalist sistemin yeniden biçimlendirdiği futbol endüstriyelmiş (Sönmez, 2007) ve kendi egemen sistemi meşrulaştıran ve yeniden-üreten bir aygıt dönüşmüştür (Hargreaves, 1982).

Günümüzde kitle kültürünün önemli bileşenlerinden biri olan futbol eleştirel bir açıdan kitlelerinin boş zamanlarını denetim altına alarak, onları sisteme bağlayan kültürel pratik olarak incelenmeyi hak etmektedir. Futbol toplumsal anlamda, insanın insana yabancılaşmasına neden olan egemen ideolojiyi doğallaştırır ve meşrulaştırır (Bambery, 1996). Futbol stadlar bağlamında söylemsel ve eylemsel şiddetin ortaya çıkmasına olanak veren bir alan yaratarak toplumsal tepkinin sisteme yönelmesini engelleyerek rasyonel olmayan bir biçimde toplumsal boşalmanın yaşanmasına olanak tanır. Kitlelerin kendi yaşamlarına dair sistemden kaynaklanan sorunların çözümsüzlüğünün nedeni olarak “öteki”leri hedef almalarını sağlayan popüler milliyetçiliği, ırkçı şiddeti kitleselleştirerek ve meşrulaştırarak (van Dijk: 2003) toplumsal parçalanma yaratır ve böylelikle sistem kileleri daha kolay denetim altına alır. Buna karşın kitleleri etkileyen bir alan olarak futbol iktidarın tümel denetimi altında değildir. Yereller bağlamı başta olmak üzere kitleleri bir araya getiren her etkinliğin muhalif örgütlenmenin gerçekleştirilmesi için kullanılması olasıdır. Bunun yanında büyük takımların taraftarlarına seslenmek için de farklı yöntemler kullanılabilir, futbolun kitleleri etkileme gücünü kullanmak zor olsa da imkânsız değildir. Bu anlamda, yeni iletişim teknolojileri üzerinden muhalif taraftar grupları örgütlenerek muhalif düşüncenin propaganda olanaklarının önü açılmaya çalışılabilir.

Tarihsel bağlamda futbol muhalif örgütlenmeler tarafından kitleleri yeni bir dünyanın mümkün olduğuna inandırmak için kullanılmıştır. Yeni iletişim teknolojilerin gelişmesiyle beraber, futbolun uluslararası etkisi daha da artmıştır. Futbolun muhalif toplumsal hareketler tarafından propaganda ve örgütlenme amacıyla kullanılmasını mümkün kılacak olanaklar da ortaya çıkmıştır. Yerellerden başlayarak, küresel alanda, futbolun “yeni bir dünyanın mümkün” olduğunu söyleyen muhalif yapılar tarafından kullanılması olasıdır. Şimdiye dek kullanılmamış bu alanı bu muhalifler için kullanıma açmak, toplumla yeni iletişim biçimleri geliştirerek yeniden buluşmanın olanakları yaratmak, iktidar karşısında muhalif bir alternatif sunmanın ilksel çabalarını oluşturacaktır. Muhalifler gündelik yaşamın birçok alanında kendilerini

yeniden var edebilmek için, kitlelerin söylemlerini ve düşünüş biçimlerini iktidarın etkisinden kurtarmak, bu süreçte de futbol üzerinden kitlelerin ırkçılılaşmasına ve saldırganlaşmasına karşı, muhalif söylem ve eylemlerle futbol örneği bağlamında daha barışçı ve dayanışmacı toplumsal pratiklerin yaratılması gerekliliği gözden kaçırılmamalıdır. Yeni iletişim teknolojileri ve ortamların sağladığı olanaklarla futbolu farklı bir biçimde yeniden ele alarak, futbol bağlamında geliştirilebilecek muhalefet biçimleri ve kitlelerin muhalif düşünce ile tanıştırılması girişimlerini yaşama geçirmek, iktidarın kültürüne karşı muhalif bir kültürü yaratmanın ve kitleselleştirmenin önünü açacaktır.

YÖNTEM

Toplumsal anlamda iktidarın kitleleri ideolojik aygıtları aracılığıyla hem düşünsel hem de bedensel olarak sistemi içselleştirmelerini sağlamak için emek süreçleri başta olmak üzere insanların tüm toplumsal pratiklerini belirlemesi, yabancılaşmanın tüm toplumsal ilişki ve pratiklerde yeniden üretilmesini beraberinde getirir. İnsanları özgürleştirebilecek toplumsal pratikler bile yabancılaştırıcı etkinliklere dönüşür. Bu bağlamda tüm oyunlar, sporlar ve özellikle de futbol kitleleri iktidarın belirlediği bir kurgusal dünyanın sınırları içersinde tutar. Buna karşın muhaliflerin kitleler ile olan ilişkisi iktidarın müdahalesi nedeniyle kesintiye uğramakta ve muhalifler toplumsal iletişim alanlarının dışında tutulmaktadır. Bu durum muhalif hareketlerin toplumdan uzaklaşmasını, küçülmesini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, muhaliflerin yeni toplumsal ilişkiler ve iletişim biçimlerine uygun iletişim ve örgütlenme biçimleri geliştirmeleri gerekmektedir. Kitleleri etkileyen gücüyle futbolun kullanımı muhaliflerin şimdiye dek kullanmadıkları bir alanı dönüştürerek, insanları iktidara karşı dayanışma ve mücadelenin içersinde çekerek örgütlenme ve propaganda yapma olanağı verebilir. Futbol alanının muhalifler tarafından etkin bir şekilde kullanımının örnekleri tarihsel olarak bulunmaktadır. Bu deneyimleri göz önünde bulundurarak ülkemiz koşullarında futbol üzerinden siyasal muhalefetin örgütlenmesi olanakları üzerinde durulmalı, futbol iktidar mücadelesi içersinde toplumla olan iletişimsizliğin aşılmasının olanakları sağlayan bir alan olarak eleştirel bir biçimde yeniden değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada ana sorun, toplumsal muhalefetin yeni bir iletişim ve örgütlenme alanı olarak futbolun sunduğu olanakları tartışmaktır. Futbolun kapitalizm içersinde bir oyun olarak ne ifade ettiği, oyun, boş zaman ve

yabancılaşma kavramları bağlamında ele alınmış ve futbol kitleleri egemen ideolojiye eklemleyen bir pratik olarak değerlendirilmiştir. Kitle kültürünün bir parçası olarak futbolun erkek egemen, ırkçı saldırgan mantığı meşrulaştırması ve yeniden-üretmesi, “boş zaman” etkinliklerinin ideolojik yüklemelinin anlaşılması bakımından önemli görülerek sorgulanmıştır. Futbolun kitleler üzerindeki etkisi egemen ideolojinin yeniden-üretiminde kullanılmasının eleştirisi, temel olarak doğallaşmış bir biçimde ideolojik yüklemleme sahip olan futbolun muhalifler için ideolojik anlamda ne ifade ettiği ele alınmıştır. Futbolun muhalifler tarafından ideolojik amaçlarla kullanılmasına ilişkin yaşanmış ve yaşanan deneyimlerin ele alınması ve futbolun barındırdığı muhalefet olanaklarının incelendiği çalışma, ülkemizde muhalif hareketler tarafından yeni yeni kullanılmaya başlayan bu alanı olumsal bir biçimde yorumlayabilmenin mümkün olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Çalışma, sonuç olarak, futbolun toplumla yeniden iletişime geçme bağlamında muhalifler için sunduğu olanakları irdeleyerek, muhalif hareketin kitleleşme konusunda yaşadığı sorunları aşması anlamında futbol gibi toplumsal etkinliklerin yeniden değerlendirilerek kullanımının gerekliliği üzerinde durarak, eşitlikçi bir sistem istemine dayanan muhalif kurgunun yeni bir dünya mümkün çağrısının kitleleşebilmesinin toplumu etkileyen tüm kültürel alanları eleştirelilik temelinde ele alıp kullanarak olası olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

ANALİZ

Oyun, boş zaman ve yabancılaşma

Futbolun evrim süreci sınıfsal yabancılaşmanın uğraklarından bir tanesidir. Futbol, toplumsallaşmayı sağlayan yapısı ile işçi sınıfının çalışma saatleri dışındaki zamanında kendisini yeniden-üretebilmek, rahatlamak ve çalışma sürecine katılabilmek için kurguladığı oyundur. Futbolun geçirdiği dönüşümün anlaşılabilmesi oyunun kapitalist yapı içerisindeki endüstrileşmesi süreci incelendiğinde anlamlandırılabilir.

Oyun, toplumsal iletişim bağlamında oldukça önemli bir işleve sahiptir. Bu nedenle, oyunlar çocuklar için olduğu kadar yetişkinler için de büyük önem taşır. Oyun toplumsallaşmanın, toplumsal anlamda iletişim kurmanın olanaklarını yaratır ve özneyi yeniden üreten kültürel sürecin önemli pratiklerinden bir tanesidir. İnsan, oyun ile kendine ait bir dünya yaratır ve iktidar ilişkilerinden kendisini soyutlar: "...oyun başkalarına değil, bize aittir.

Diğerlerinin bizim çemberimiz dışında yaptıkları, bizi şu an için ilgilendirmez. Gündelik hayatın kural ve örflerinin oyun alanı içinde bir değeri yoktur. Biz başkayız ve 'başka bir şekilde' hareket ederiz" (Huizinga, 1995: 30). Oyun, aynı zamanda kurgusal yapısı bağlamında toplumsal imgelemin geliştirilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Oyun, kurgu ve gerçek arasındaki çelişkinin üzerinden atlar, hem gerçekten kaçır hem de onu kovalar. Oyun, içerisinde yaşanan toplumsal koşullardan kısa bir zaman için bile olsa uzaklaşabilmenin ve kendini gerçeklik dışında tutarak farklı bir kurgu içerisinde yeniden oluşturabilmenin olanaklarını sunar. Oyun iktidardan kaçışın bir biçimidir; ancak oyun iktidarın denetimine geçtiği anda kişiyi çalışma süreçlerine hazırlayan sahte bir boşalım biçimi halini alır. Oyunun yabancılaşması süreci, aynı zamanda kitle kültürünün bir parçası haline gelmesi ve endüstriyel bir ürüne dönüşmesi sürecine de gönderme yapar: "Üretim ilişkilerinin değişimleri oyunların da yapısını belirler, ancak bazı oyunlar neredeyse tüm üretim biçimleri içerisinde kendini var eder. Haz üreten bir öge olarak oyun, kapitalizm ile birlikte tüketim kültürünün, haz ekonomisinin bir parçası haline gelmiştir; artık çocukların imgelemi fabrikalardan çıkan oyuncaklar tarafından belirlenir, oyun ve oyuncak metalaşır, fetişleşir. Oyun toplumsal olmaktan çıkartılır, bireyselleştirilir" (Çoban, 2004, 37). Oyunun bireyi toplumdan soyutlaması yeni iletişim teknolojileri ile birlikte yalnız başına oynanan ve bedensel etkinliğe dayanmayan oyunların ortaya çıkması ile beraber oyun yalnızlaştıran bir yapı kazanmaya başlamıştır. Haz, paylaşım üzerine kurulu olmaktan çıkmış, bencillikte sabitlenmiştir. Toplu oyunlar insanı üretken kılabilecek bir yapılanıma sahipken, bireysel oyunlar tüketime yönlendirmektedir.

Oyun, içerisinde yaşanan kapitalist yapının ötesine uzanan, emeğin yabancılaşmasının aşılabileceğini anlatan ütöpik bir içeriğe sahiptir. Ancak kapitalizmin endüstriyel hale getirdiği oyunlar insanı hem düşünsel hem de bedensel olarak sistemin sınırları içersine hapseder. İnsanlar gitgide kendilerini tecrit eden bu oyunlardan haz almaya başlar. Haz ve "eğlence modern anlamda boş zamanın ayrılmaz bir parçasıdır" (Dyer, 1992: 7). Boş zamanı emek sürecinin karşısında konumlandırın kapitalist üretim ilişkileri, emek sürecini yaşamdan çalınan bir süreç, insanın kurtulması gereken bir kabus olarak sunar ve insanları "boş zaman"larında kaybettikleri bu zamanı telafi etmeye, hazzı tüketim çılgınlığı ile yaşamaya çağırır. İnsanı emek sürecine daha da yabancılaştıran bu yaklaşım, tüketimi tek yaşamsal amaca dönüştürür, insanın varoluşunu hissedebilmesi için tüketmesi gerekir, insanı

tüketenin ise emek olduğu yanılması yaratılmaya çalışılır, insan emek süreçlerine yabancılaştırılır. Bu süreçte, “boş zaman ticarileştirilir... şirketler için bir kâr kaynağı ve ekonominin bileşeni haline gelir” (Butsch, 1990: 3). Oyun da bu sürece bağlı olarak ticari kültürün bir ürünü, bir tüketim biçimi haline gelir, bu nedenle oyun artık özgürleştirici değil tutsaklaştıran bir biçim alır. Muhafız yaklaşım bunun tersine insanın var olan üretim biçimi ve ilişkilerini ortadan kaldırarak, toplumun özgürleşmesini sağlayacak üretim ilişkilerini geliştirmeyi amaçlayan, tüm sistem mantığının tersine çevrildiği bir yaşam anlayışını toplumsallaştırmaya çalışır, yani tepe taklak duran oyunu tekrar ayaklarının üzerine çevirmeye çalışır.

İktidar tüm toplumsal alanlara sızarak kitlelerin bilincini kendi doğrultusunda yeniden üretmenin yollarını arar. Oyun, gerçekte özgürleştirici bir yapıya sahiptir, toplumsal anlamda karnavalesk bir biçim taşır ve kitlelerin iktidarın karşısında kendilerini ifade edebilmelerine olanak verir. Oyun, yeni bir dünyanın mümkün olduğunu, farklı dünyaların kurgulanabileceğini gösterir. Var olan sistemin değiştirebilirliğini gösteren her kültürel yapılanım gibi bu anlamda iktidarı tehdit eder; çünkü oyun ütopyacı bir yapılanıma sahiptir ve ütopyalar her zaman için var olan toplumsal koşulların eleştirisi ve bunu aşma eğilimine sahiptirler. Bu anlamda futbol ilk başlarda, olumsal anlamda toplumsal dayanışmanın ve mücadelenin üretilebildiği bir toplumsal kültür ürünü, “boş zaman etkinliği” olarak çalışma zamanı dışında toplumsal biraradalık ve dayanışma duygusu yarattığı için olumsal bir kültürlenme sürecine gönderme yapmaktadır; ancak kapitalizmin tüm toplumsal alanları etkileyen yabancılaştırıcı gücü insanın kendi yaşamı üzerindeki denetimini de ortadan kaldırmaktadır: “emeğin ürettiği nesne, onun ürünü, yabancı bir varlık olarak, üreticiden bağımsız bir erk olarak, ona karşı koyar. Emek ürünü, bir nesne içinde saptanmış, bir nesne içinde somutlaşmış emektir, emeğin nesnelleşmesidir. Emeğin edimselleştirilmesi, onun nesnelleştirilmesidir. İktisat aşamasında, emeğin bu edimselleşmesi, işçi için kendi gerçekliğinin yitirilmesi olarak, nesnelleşme nesnenin yitirilmesi ya da nesneye kölelik olarak, temellük yabancılaşma, yoksunlaşma olarak görünür” (Marx, 1993: 62). Emeğin yabancılaşması sorunu, doğrudan insan etkinliklerinin de yabancılaşması sorununu beraberinde getirir. İnsani bir etkinlik olarak oyun da “etkinliğin yabancılaşması, yabancılaşmanın etkinliği” ile damgalanmıştır: “İşçinin yabancılaşmasını, yoksunlaşmasını şimdiye kadar sadece tek bir görünüm, onun kendi emek ürünü ile ilişkisi görünümü altında göz önünde tuttuk. Nedir ki yabancılaşma sadece sonuç içinde değil, ama üretim eylemi

içinde, üretici etkinliğin kendi içinde de görünür. İşçi, eğer üretim eyleminin ta içinde kendi kendine yabancılaşmasaydı, kendi etkinlik ürünü ile yabancı olarak nasıl karşılaşabilirdi? Ürün, gerçekte, etkinliğin, üretimin özetinden başka bir şey değildir. Öyleyse, eğer emek ürünü yabancılaşma ise, üretimin kendisinin de, eylem durumundaki yabancılaşma, etkinliğin yabancılaşması, yabancılaşmanın etkinliği olması gerekir. Emek nesnesinin yabancılaşması, emeğin etkinliğinin kendi içinde, yabancılaşmanın, yoksunlaşmanın özetinden başka bir şey değildir” (Marx, 1993: 65). Emek sürecinde insanın kendi gerçekliği ile olan ilişkisinin kopuşuna gönderme yapan bu süreç, insanın hem bedenini hem de düşüncesini etkiler: “İnsanın türsel varlığı, doğa kadar onun türsel entelektüel yetileri de, ona yabancı bir varlık durumuna, onun bireysel varoluş aracı durumuna dönüşürler. O, onun dışındaki doğayı olduğu gibi, onun tinsel özünü, insanal özünü olduğu gibi, kendi öz bedenini de insana yabancılaştırır” (Marx, 1993: 62).

Yabancılaşma insanın kendi yaşamı üzerindeki iktidarını yitirmesi anlamına gelir: “Temel yabancılaşma düşüncesi kapitalist işleyiş altındaki gücümüzün (yaratma gücü, hayatlarımızı kontrol etme gücü - tanrı ya da başka dışsal bir güç olmadığından beri bu güç sadece insana aittir) yabancılaştırıldığı, gücümüze başkaları tarafından el konulduğudur. Bizler kendi hayatlarımız üzerindeki iktidarımızdan yoksun bırakılanlarız. Kişinin kendi hayatı üzerindeki iktidarına yabancılaşması insanın kendisini yitirmesidir” (Holloway, 2008: 1). İnsanın yabancılaşması öncelikle “insanın insana yabancılaşması, emeğin yabancılaşmasının bir sonucudur” (Jakubowski, 1990: 86), ancak yabancılaşma sadece emek sürecini değil tüm yaşam alanlarına sirayet eder. İş yaşamındaki mekanikleşme, robotlaşma tüm gündelik pratiklerde kendisini açığa vurur. Toplumsal tüm pratikler yabancılaşmış insanı yeniden üreten bir yapılanıma sahiptir ve insanı nesneleştirmenin yanında tüm toplumu tektipleştirerek iktidarın nesnelere dönüştürür: “Bugün ileri kapitalizmde, işin giderek yetkinleşen mekanikliği, sömürüyü tümüyle destekleyerek, sömürülenin tutumunu ve statüsünü değiştiriyor. Teknolojik bütünde zamanını büyük ölçüde (ya da tümüyle) otomatik tepkilere harcayan mekanik iş, daima bütün hayata yayılan bir uğraş, tüketici, sersemletici, insanlık dışı bir köleliktir. Öylesine tüketicidir ki, uyarılıklar durmadan artar, makineleri çalıştıranlar katı denetim altındadırlar, işçiler çevreden kopmuştur. Elbette bu kölelik biçimi, kısıtlı, parçalı bir otomatikleşmenin sonucudur... Tekörnekleştirme (standartlaştırma), alışkı, üretici meslekleri ve üretici olmayan meslekleri benzer kılar.” (Marcuse,

1968: 42). Tektipleşme emek sürecinde insan bilincinin temel belirleyeni haline gelir ve sonrasında tüm yaşam alanları egemen iktidar tarafından tek-boyutluluğun denetimi altına alınır. Oyunların da insanın yabancılaşmasında önemli bir etken haline gelmesi, oyunların insanı tektipleştiren endüstriyel etkinliklerin uzantısı endüstriyel oyunlara dönüşmesinin bir sonucudur.

İnsan yabancılaşmanın parçalayıcı etkisi ile daha da fazla örselenir. Bu anlamda insanın varoluşunu hissetmesi bağlamında toplumsal etkinlikler olumsuzdur, ancak buna karşın tüketim kültürü tarafından denetlendiği için insanları egemen ideoloji bağlamında yeniden-biçimlendirdikleri için gerçekte özgürleşme sağlamak yerine köleleşmeyi yeniden-üretirler. İşçi sınıfının iktidarın denetimi dışında bir araya gelmesi ve eğlenmesi iktidar tarafından kuşkuyla karşılanır, çünkü iktidar alanının dışındaki tüm toplumsallaşma biçimleri muhaliflerin denetimine geçme riski taşır. Bu anlamda, ekonomik iktidar “boş zaman”ın ele geçirilmesinin, daha doğrusu sömürgeleştirilmesinin ve çalışan sınıfların boş zaman etkinliklerinin belirlenmesinin yollarını bulmaya çalışır. Tüketime dayanan kitle kültürünün üretimi ve yaygınlaştırılması sürecinde, tüm özgür/özzerk toplumsal alanlara müdahale eden iktidar, toplumsal kültürü iktidarın denetimindeki kitle kültürüne dönüştürmek için çaba harcar: “İş dışındaki zamanın doldurulmasında kent yaşamının kısıtlı çevresine uygun ve kendisini yaşamın yerine ikame eden edilgen eğlenceler ve seyirlikler üreten pazara bağlıdır. Sonrasında bu eğlencelik ve seyirlikler tüm boş zamanı doldururlar ve her eğlence ve sporu sermayenin yayılmasına hizmet eden bir üretim sürecine dönüştürürler” (Braverman, 1974: 278). Gösteri toplumunu yaratan bu seyirlikler, gösteriler “günümüzde üretilen nesnelere kaçınılmaz süs, sistemin rasyonelliğinin genel açıklaması olarak ve sayıları giderek artan imaj-nesnelere doğrudan doğruya biçimlendiren ileri bir iktisadi sektör olarak güncel toplumun ‘esas üretimi’dir” (Debord, 1996: 17) Bu anlamda tüm yaşam alanları kapitalistik bir mantık bağlamında kurgulanır ve kitleler tarafından bu yabancılaştırıcı mantık gönüllü bir biçimde içselleştirilir.

Kapitalizmin, ticarileştirmiş olduğu boş zaman üzerinde hegemonya kurması süreci (Butsch, 1990: 19), kitlelerin iş yaşamı dışında da sistemin yeniden üretilmesini sağlayacak toplumsal pratiklerin yeniden-üretimini gerçekleştirmeyi, yani sistemin kitleler tarafından içselleştirmesini sağlamayı amaçlar. Ayrıca toplumun muhalif düşüncelere eğilim göstermesinin engellenmesi amacını taşır, çünkü “kültür endüstrisinin en önemli yasası, insanların arzuladıkları şeylere kavuşmamalarını ve bu yoksunluk içinde

gölerek doyuma ulaşmalarını sağlamaktır” (Adorno, 2007: 74). Kitlelerin kültür endüstrisinin tüketicileri kılınması süreci eğlencenin “şeyleşmesini”, kitlelerin gerçek anlamda kendilerini yeniden üretecek ve farkındalık yaratacak bir yaratıcılığa sahip olmasının engellenmesini beraberinde getirir. Bu anlamda “eğlence, geç kapitalizm koşullarında çalışmanın uzantısıdır. Mekanikleştirilmiş emek süreciyle yeniden baş edebilmek için ondan kaçmak isteyen kimselerin aradığı bir şeydir” (Adorno, 2007: 68). Ancak bu kaçış, gerçekte insanın kendisinden kaçışının gizlenmesidir. Kültür endüstrisi kitlelerin üretim süreçlerine isyan etmeden devam edebilmeleri için sahte bir eğlence dünyasında sahte bir rahatlama yaşamasına hizmet eder. Çalışma zamanı ve boş zaman arasındaki kesinti aslında bir yanılsamadır, iki süreç de insanı yabancılaştıran mekanikleşmenin yaşandığı süreçtir. Kitleler tüm yaşam pratiklerinde iktidar tarafından yeniden-üretirler ve her pratikleriyle iktidarın ideolojisini daha da fazla içselleştirirler. “Meta-fetişizmi” tüm yaşam alanlarında temel belirleyen haline gelir: “Mekanikleştirme, boş zamanı olan kimseler ve onların mutluluğu üzerinde öyle bir güce sahiptir ki, eğlence metalarının üretimini temelden belirleyerek bu kimselerin boş zamanlarında emek süreçlerinin kopyasından başka bir şey yaşatmaz” (Adorno, 2007: 68). Bu anlamda kitle kültürünün kullandığı tüm “oyun”lar “homo ludens”in özgürleştirici oyunları değil, insanı iktidara bağlayan köleleştirici oyunlardır. Oyunun haz üreten yapısının tüketim ekonomisinin bir parçası kılınması ile yaratılan haz ekonomisi, toplumun boş zamanını bir tüketim alanına dönüştürür. Üretim sürecine tüketim sürecinin eklenmesi, bu bağlamda insanın kendisini var olan üretim ilişkilerine hapsettiği kesintisiz bir ekonomik yapının içselleştirilmesini beraberinde getirir. Haz zamanı, yani boş zaman sürecinde yapılan tüm etkinlikler insanı yeniden üretim sürecine katmak için canlandırır, yeniler, üretim sürecine dayanması için güçlendirir. “Adorno’ya göre, gelişmiş kapitalizmde eğlence çalışmanın bir uzantısıdır... Spor ekonomik nedenlerle aşağılanmış bedeninin özgürleşimini, endüstri toplumu tarafından kendi işlevlerini gerçekleştirmekten mahrum bırakılan bedene geri dönüşü vaat eder. Spor makinenin insanın elinden aldığı bazı insani işlevleri yeniden kazanmasını sağlar, ama yalnızca onu yeniden acımasızca makinenin hizmetine sokabilmek amacıyla” (Brohm, 1989: 56). Bu anlamda, spor da dahil tüm oyunlar, eğlenceler bu süreçte, endüstriyel bir biçim almaya başlar, ekonomik dönüşüm süreçleri ile birlikte dönüşüm geçirerek, toplumsal anlamda önemli “ideolojik öğeler” olarak toplumsal

bilincin yeniden üretilmesinde ve yeni ekonomik politikaların toplumsal olarak daha kolay benimsenmesini de beraberinde getirir.

Futbol başta olmak üzere spor, kapitalizm tarafından iş sürecinin bir uzanımı olarak kurgulanır. Futbol bir oyun olarak insanların rahatlamalarını ve toplumsal birlikteliğini sağlamanın ötesinde, iş yaşamının belirleyenleri olan zamansal ve mekânsal kısıtlamalar, kurallar, hiyerarşi ve iktidar biçimlerini yeniden üreten bir yapıya da sahiptir (Bambery, 1996). Futbol özneleri üretim süreci dışında insanları bedensel ve zihinsel olarak iktidara uymaya, disipline olmaya yönlendirir. Kapitalizmin beden politikası çalışma yaşamında insan bedenini en verimli şekilde kullanabilmek için insan bedeninin üretim süreçlerine uygun bir biçime sahip olmasını sağlamaya çalışır. Bu amaçla kitle iletişim araçları aracılığıyla ideal bedenler ortaya konur ve kitlelerden bu ideale benzemeleri istenir. İktidarın etkisi ile çalışma yaşamı dışında bedenlerini iktidarın belirlediği ideal beden ve güzellik anlayışına göre biçimlendirmek için özneler “boş zaman” etkinliklerinde bedenlerini iktidara uygun bir biçimde yapılandırmak için yeni tüketim alanlarına yönelirler; spor salonları, güzellik salonları ve estetik ameliyat yapan hastaneler. Toplumsal beden sınıfsal anlamda farklılaşmış bir şekilde belirlenir ve her sınıf kendisinden beklenileni gerçekleştirmeye çalışır. Bedenlerin, tüketim süreçleri bağlamında, iktidarın kurguladığı bir biçimde yeniden üretimi, insanların ideolojik olarak yeniden üretimiyle koşut bir biçimde gerçekleştirilir. Bu süreçte, bir spor olarak futbol, özgürleştirici karnavalesk bir oyun değil, kitlelerin sistemi hem bedensel hem de düşünsel anlamda içselleştirmesini sağlayan ideolojik aygıt olarak işgörür.

Futbol ve ideoloji

Egemen sınıf maddi üretim araçlarını denetlediği gibi düşünsel üretim araçlarını, yani düşünce üreten tüm alanları ve araçları, kitle iletişim araçlarını denetler, üzerlerinde kendi hegemonyasını kurar. Egemen sınıf diğer sınıfların rızasını kazanmak için ideolojik aygıtlar üretir ve toplumsal pratiklerde egemenliğini bu aygıtlar üzerinden yeniden üretir. Kapitalist üretim ilişkileri bağlamında ideoloji altyapıdan soyutlanarak ele alınmaz, ideolojik sorunsalın temellendiği yer altyapıda, üretim biçiminde ve üretim ilişkilerinde gizlidir. İdeolojinin sorunsallaştırımı da bu nedenle üretim ve mülkiyet ilişkileri bağlamından ayrı düşünülemez, kapitalist üretim biçiminin ürünü olan ve kapitalizm temel belirleyenlerinden biri olan “meta fetişizmi” (Marx, 2000) yüzünden, şeyler arasındaki gizemli ilişkiler gibi görünür. “Fetiştistik”

karakteri nedeniyle ideoloji, toplum ve kendi “gerçek varoluş koşulları” arasında bir yarılmaya neden olur, gerçeği yerinden çıkararak, yerine “üretim ilişkilerinden türeyen” bir ilişkiyi geçirir. Toplumun kendi gerçek varoluş koşullarının üzerini örter, kendi kurguladığı gerçekliği toplumsala yansıtır. Toplum bu yansımada, bu aynada kendini görür, imgesini yakalar. Egemen yapı maddi ideolojik aygıtlarını kullanarak yanılısamalı imgesel ilişkileri tüm topluma dayatır (Althusser, 2003). İdeolojinin varlığı bu ilişkilerin her toplumsal pratikte yeniden-üretimi sürecine bağlıdır, ideolojik aygıtlar da toplumsal pratikler bağlamında iktidarı toplumsal özneler üzerinden yeniden-üretirler, toplumsal yaşamın birçok alanı doğallaşmış bir biçimde ideolojik yeniden-üretimin gerçekleştirilmesi için kullanılır.

Futbol ve ideoloji arasındaki ilişkiyi çözümlenmek, toplumsal anlamda iktidar ilişkilerini ve iktidarın kültürel bağlamda yeniden-üretiminin anlaşılmasını olanaklı kılar. Çünkü “futbol asla sadece futbol değildir” (Kulper, 2003). Kitlelerin sisteme eklenmeleri bağlamında futbol önemli işleve sahip bir ideolojik aygıttır ve kitlelerin egemen ideolojiyi yeniden-üretmelerini sağlayarak onların yabancılaşmış yaşamlarını haz aldıkları, tek gerçek ve doğal dünya olarak kabul etmelerini sağlar: “Bütün ideolojilerde olduğu gibi spor ideolojisi de kapitalist sistemdeki üretim ve toplumsal ilişkilerin gerçek yapısını gizler, bunlar sanki ‘doğal’mış gibi değerlendirilir. Spor kuruluşlarında yer alan bireylerin aralarındaki ilişki, şeyler arasındaki maddesel ilişkiye dönüştürülür: Maç sonuçları, makineler ve rekorlar. Bu süreçte insan bedenine bir meta gibi davranılır” (Bambery, 2002: 84). İdeolojik aygıt olarak futbol tüm özgürleşim yaratan özelliklerinden arındırılır, mekanikleştirilerek kültür endüstrisinin bir ürünü haline getirilir. Futbol ideolojik işlevinin yanında ekonomik anlamda da önemli bir belirleyen haline gelir, finansal piyasaları etkileyen bir güç kazanır: “Futbol, artık kapitalistik bir eğlence sektörü ve milyarlarca dolarlık katma değer yaratılıp paylaşılıyor. Ama, manüfaktür döneminde olduğu gibi hakim ideolojinin ve politik yeniden-üretimin bugün de gerçekleştirildiği bir sektör aynı zamanda” (Sönmez, 2007). Bu durum, boş zaman etkinliklerinin kapitalistik yapının ideolojik bir yeniden-üretim alanı olduğunu ve eşitsizlik üreten üretim ilişkilerinin meşrulaştırılarak yaşamın her alanında temel belirleyen haline getirilmesi gerçeğini göstermektedir.

Boş zamanın futbol ile doldurulması, genellikle de erkekler için, içersinde yaşanan ve anlamlandırılmayan gerçekliğe tahammül edilebilmesinin olanaklarını yaratır. Sınıfsal olarak, çalışan sınıfın erkekler üzerinden

tanımlanması, buna bağılı olarak da boş zamanın erkek egemen mantık bağlamında denetim altına alınmasını beraberinde getirir. Erkeğin sınıfsal sömürüye karşın kendisini “kadınlaştıran” iktidar ilişkilerine karşın muhalefet üretmek yerine, kendisini gerçekten erkek hissedebildiği alanların yaratılması bir zorunluluk haline gelir: “Spor, açık seçik bir kültürel iktidar hiyerarşisi sunacak şekilde erkekliğin kadınlığa karşın inşa edildiği belli başlı araçlardan biri olmuştur” (Rowe, 1996: 229). Erkek egemen yapı, gerçek anlamda erkeği kadınlı eşit kılan ekonomik yapıyı ona dayatırken, kültürel olarak onu tekrar erkek olarak tanımlamanın yollarını arar. Futbol, bu anlamda, erkek için özellikle önemli bir alan olarak sunulur; hem bedensel gücün kullanıldığı bir alan hem de ilkel dönemden beri yeniden-üretilen atarerkil yapının temellerinden biri olan erkek dayanışmasının yeni bir biçimini sunan futbol önemli bir kültürel yapılanım haline gelmiştir: “Spor, erkekliğin etkin, saldırgan, rekabetçi, güçlü, meydan okuyucu, cesaretli vb. olduğunu yeniden olumlayarak erkeklik mitlerini yeniden-üreten bir biçimdir. Sporda erkekler, rekabet ederek çabalayarak ve başarılı olmaya çalışarak kendi erkeksi kimliklerini onaylamaya çalışırlar. Spor alanı erkeksi göndermelerle tanımlanan bir alandır” (Clarke & Clarke: 1982).

Futbol birçok bağlamda etkili bir toplumsallaşma biçimidir. Erkeklerin kendilerini ifade edip anlamlandırabilecekleri bir topluluğun oluşturulmasında futbol takımları önemli bir role sahiptir; “futbol grup özdeşliğinin iki biçiminin katalizörü olmuştur: yerel grup özdeşliği (kulüp bağı) ile ulusal grup özdeşliği (kulüp oyuncularından toplanan milli takım)” (Hobsbawm, 2008: 92). Futbol takımları içersinde hem kendilerine bir kimlik edinen erkekler, rakipleri olan “öteki” takımlara karşın kendilerini tanımlamakta ve düşman olarak kodlanan “öteki”ye karşın söylemsel ve eylemsel şiddete başvurarak, ilkel bir biçimde de olsa, kendilerini ifade etmekte, kendi gerçeklikleri karşısındaki yenilgilerinin öcünü bir kurgusal bağlamda almaya çalışmaktadırlar. Futbol bu anlamda bir oyun olmanın ötesinde, erkeklerin toplumsal yabancılaşma ve parçalanmaya rağmen toplumsallaşabildikleri, kendilerini yeniden erkek kılabilindikleri, sistemle olan sorunlarından kaçıp sahte bir hazla rahatlayabildikleri olanakları yaratan tüketilebilir bir endüstriyel üründür. Futbolun tüketim sürecinde insanlar aslında kendi gerçekliklerine daha da yabancılaşırlar ve toplumsal sorunlardan uzaklaşarak kendilerini ilgilendiren sınıfsal gündemlerini reddederek futbolun kapalı dünyasını tercih ederler. Futbol erkek için tüm gerçekliklerden uzak bir dünya yaratır, başka bir deyişle dünyayı katlanılabilir kılar. Bu nedenle futbol ulusal

anlamda hem toplumsal bütünlüğün sağlanmasında hem de iktidarın denetiminin sağlanmasında önemli bir işleve sahip olur.

Kitlelerin boyun eğmesinin sağlanması için haz kültürünün kullanılması yaygındır. Antik çağlardan başlayarak tüm gösteriler kitlelere iktidarın gücünü göstermek ve iktidara bağlamak için kullanılmıştır. Toplumsal anlamda körleşmenin sağlanması için “eğlence” en etkili araçtır. “Cesur yeni dünya”ların yaratılabilmesi de haz ve eğlenceyle kendinden geçmiş, kendi gerçekliğine yabancılaşmış kitlelerle mümkündür. Portekiz’in faşist diktatörü Salazar’ın kitleleri “futbol, fiesta ve fado” ile denetim altında tutması, aynı şekilde İspanya’nın faşist diktatörü Franco’nun Bernabeau Stadyumu’nu ‘150 bin kişilik uyku tulumu’ olarak adlandırması, baskıcı iktidarlar için futbolun önemini göstermektedir. Gerçekte, tüm kitle kültürü öğeleri baskıcı iktidarların ideolojisinin aktarımı sürecinde önemli bir işleve sahiptir ve bu öğeler egemen yapıların toplum üzerindeki baskı ve şiddetini meşrulaştıran ve toplumsal anlamda bütünlüğü sağlamak için onu tamamıyla parçalayan bir mantığa sahiptir. Futbol da aynı biçimde insanları bütünlendirmekten çok parçalamakta, sakinleştirmekten çok şiddete eğilimli kılmakta, toplumsal anlamda ırkçılığa ve çatışmanın hem yansıtıcısı hem de üreticisi olarak iş görmektedir. Futbolda yaşanan şiddet kişinin sisteme karşı çaresizliğinin, kendisi gibi olanlara yönelen şiddetle bastırılmasından kaynaklanır: “modern toplumsal sistemlerde şiddetin rafine biçimlerinden biri de, modern kitle toplumu insanının birey olmaktan alıkonup başat kültürün içindeki kişi kimliği ile yaşarken duyduğu örselenmişliğini, öfkesini dışa vurması için ona sistemin gözetimi altında sunulan yapay negativite ortamlarıdır” (Oskay, 1996: 195).

Futbol, popüler kültür denetiminde ırkçılığın yeniden-üretildiği bir alandır: “İrkçilik söylemde dahil, ayrımcı toplumsal pratikler tarafından yerel (mikro) düzeyde ve kurumlar, örgütler ve genel grup ilişkilerinde küresel (makro) düzeyde üretilen ve ırkçı ideolojiler tarafından bilişsel olarak desteklenen etnik bir eşitsizlik sistemidir” (van Dijk: 2003: 54). Futbol da eşitsizlik üreten bu sistemin popülerleşmesi bağlamında önemli bir işleve sahiptir. Toplumsal anlamda ulus-devlet kendi etnik sorunlarını çözümsüz hale getiren toplumsal politikalar sonucunda toplumsal parçalanmayı olumsuz olmayan bir biçimde ırkçılığı popülerleştirerek aşmaya çalışır. Bu süreçte tüm iletişim ve kültür alanlarında söylemsel şiddete dayalı bir biçimde “öteki”lere yönelik saldırgan bir tutumun genel kabul görmesini beraberinde getirir. Futbol bu süreçte iktidara kitleleri yönlendirme gücü bağlamında önemli bir

güç olarak hizmet eder. Sınıfsal, düşünsel hiçbir farkındalığa sahip olmayan kitleler medyanın kendilerine düşman olarak sunduğu “öteki”lere karşı şiddet temelli bir saldırganlık geliştirirler ve bunu hem oyuncular hem de taraftarlar bağlamında meşrulaştırırlar. Milliyetçiliğin yükselişi futbolda “yabancı düşmanı ve ırkçı davranışların gittikçe daha fazla önplana” çıkmasına neden olmaktadır (Hobsbawm, 2008: 95). Irkçı düşüncenin “bizi sürekli tehdit eden bir yabancı fantazisine dayandığını vurgulamak gerekir. “Öteki ne yaparsa yapsın varlığıyla bizi tehdit eder” (Salecl, 1995: 262), bu anlamda toplumsal azınlıklar futbol sahalarında aşağılanırken, rakip takımlar da “öteki”leştirilir ve düşmanla özdeşleştirilir. Futbol toplumsal anlamda travmatik bir durumu süregelen olarak yeniden-üreten ırkçı bir toplumsal pratik haline gelmiş olur: çünkü “ırkçılık, ırkçı kişilerin basit bir hezeyanı değil toplumsal bir ilişkidir” (Balibar, 1993: 55) ve futbol bu tür ilişkileri yeniden üretir.

Futbol takımlarında ve taraftarlar bağlamında geliştirilen mikro-ırkçı yaklaşımlar, toplumsal alanı ilgilendiren makro-ırkçılıkla ilintilidir. Taraftar kendisine yabancı olan herşeyi korkutucu bulur, ötekileştirir, düşmanlaştırır. Bu durum toplumsal anlamda parçalanmış bir bütünün daha kolay denetlenmesini beraberinde getirir. Gündelik yaşam süreçlerinden başlayarak söylemsel ve eylemsel şiddet futbol üzerinden toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçasına dönüşür. Irkçı bir içerik taşıyan bu şiddet iktidarın hedef aldığı azınlıklar üzerinde hem iktidarın baskısının yanında bir toplumsal baskının da oluşmasını ve toplumsal anlamda tutuculaşma ve irrasyonelleşmenin yaşanmasını beraberinde getirir.

Küreselleşme süreciyle birlikte toplumsal iletişim büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Ulus-devlet yapılarının yeniden biçimlendirilmesi ve iletişimsel sürecin kitlelerin bu yeni dönüşüm bağlamında yeniden biçimlendirilmesi sorununu da beraberinde getirmiştir. Yeni ekonomik dönüşümle birlikte yeni tip öznelerin yaratılması da bir zorunluluk olarak kendisini dayatmıştır. Küreselleşme süreciyle birlikte emperyal yapının tüm toplumsal alanlarda homojen kitleler yaratmak için yeni iletişim teknolojileri etkin bir biçimde kullanılmaktadır. Kitleler tüketim süreçlerine daha kolay dahil olabilecekleri yeni iletişimsel sürecin tüketicisine dönüştürülmektedir. Yeni ekonomik yapı, yeni iletişim ve kültür biçimlerini de beraberinde getirmiştir: “Küresel medya, ve özelde küresel yayın (TV yayıncılığı) medyası biçim olarak olduğu kadar içerik olarak da küreselleşir ve küresel pazarın genişlemesine hizmet eden şirket çıkarlarınca kontrol edilirler” (Flew, Mcelhinney, 2001: 6). İletişim, bu süreçte küresel pazarın belirleyici olduğu bir sürece dönüşür ve tüm

iletişimsel süreçler tüketime yönelik bir biçim almaya başlar. Yeni iletişim biçimleri toplumsal kültürün temel belirleyenlerindedir. hem tüm kültürel alanı endüstrileştirir hem de ideolojik olarak yüklemendir. Bu süreçte iletişim araçları kullanılarak kitleler bu kültür endüstrisinin tüketicileri haline getirilir ve ideolojik olarak da sisteme eklenirler.

Futbol, küreselleşme süreci ve küresel iletişim ile birlikte farklı ülkelerde oldukça önemli bir yer kazanmış ve kültür endüstrisinin başlıca ürünlerinden birine dönüşmüştür. Yeni ekonomik, kültürel ve iletişimsel politikalar sonucunda “evrensel düzeyde popüler olan bu spor, artık küresel bir nitelik taşıyan televizyon sayesinde dünya çapında bir sanayi kompleksine dönüşmüş durumdadır” (Hobsbawm, 2008: 92). Bu durum futbolu küresel anlamda tüketilebilir bir ürün haline getirmiştir. Ulus-devletlerin küresel ekonomik yapının parçaları haline getirilmeleri süreci, hem iletişimsel hem de kültürel olarak bu sürece dahil edilmeleri ile paralel bir biçimde gelişim göstermektedir. Futbol da küreselleşmenin en iyi gözlemlenebildiği alanlardan bir tanesidir: “Küresel nitelikli futbol sektöründe egemen olan, markaları dünya çapında değere sahip birkaç kapitalist girişimin emperyalizmidir” (Hobsbawm, 2008: 93). Futbolun küreselleşmesi, yeni emperyalistik yapının kültürünün yaygınlaşması anlamına gelir. Futbol kitleleri küresel kültürün bir parçası kılarken, tüketim sürecinin en etkili araçlarından bir tanesi haline gelir. Futbol ticarileşirken hem izler kitlesini hem de kendisini kendisi dolayısıyla çokuluslu şirketlerin ürünlerini tüketmeye çağırır. Futbolun markalaşması ve tüketim süreci bağlamında, takımların renklerin ve logolarının tüketim amaçlı kullanımı, taraftar kitlelerinin duygusal boyutunun tüketim için kullanılmasını beraberinde getirir. Futbol takımları reklamını yaptıkları markalarla endüstriyel sistemin temsilcisi olduklarını gösterirler, bu süreçte tüketim kültürünü meşrulaştırırlar. Futbol takımlarının formalarına aldıkları reklamlar, maçlar sırasında sahada ya da iletişim araçları kanalıyla yapılan reklamlar markaların küreselleşmesini, tüm toplumların markaların ve tüketim kültürünün etkisi altına girmesine neden olur.

Futbol ve muhalefet olanakları

Toplumsal muhalefetin gelişim süreçleri, içerisinde bulunduğu yapı tarafından üst belirlenir. Bu anlamda yapının geçirdiği dönüşümleri anlamlandıramayan muhalif hareketlerin, kendilerini yeni koşullara göre uyarlamaları da olası değildir. Toplumsal değişim ve dönüşümlere göre muhalefet biçimlerini dönüştüremeyen muhalif hareketlerin toplumdaki

uzaklaşarak marjinalleşmesi söz konusudur. Bu anlamda, yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümlere göre oluşan yeni muhalefet olanaklarını tartışmak ve kullanmak, buna bağlı olarak da geçerliliğini yitirmiş muhalefet biçimlerini terk etmek muhaliflerin yeni açılımlar yapabilmesine olanak sağlar. Bu bağlamda, ülkemizde 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında yaşanan toplumsal dönüşümü göz önüne almadan, darbe öncesi koşulların muhalefet biçimlerini kullanmak, kitlelerle aynı dili konuşamamanın ve kitlelerden uzaklaşmanın nedenini açıklayabilir. Muhaliflerin sürekli olarak düşünmeleri, tartışmaları ve şartlara uygun mücadele biçimlerini geliştirmeleri varoluşlarını sürdürebilmelerini sağlar. Yeni muhalefet olanaklarının kullanılması ise önyargıların aşılması ile olasıdır, muhalifler yaşanan toplumsal dönüşümler sonrasında, denetleyemedikleri bir toplumsal ortamda kendilerini var etmenin yollarını bulma gereksinimindedirler. Kitle kültürüne karşı muhalif toplumsal kültürün üretilebilmesi ve kitleselleştirilebilmesi de bu anlamda, toplumsal pratikleri muhalif çizgi doğrultusunda yeniden biçimlendirebilecek müdahaleleri olası kılan muhalefet olanaklarını yaratmayı gerektirir. Bu süreçte, “futbol” vb. alanların sunduğu olanakların tartışılması muhalifler için olumsal bir sürece gönderme yapmaktadır.

Futbolun ülkemizde muhalifler tarafından olumsal bir biçimde ele alınışı ve muhalefet olanağı olarak görülmesi oldukça yenidir. Muhaliflerin eski örgütlenme, iletişim ve propaganda yöntemlerinin, kapitalistik dönüşüm süreci nedeniyle etkisizleşmesi ya da geçersizleşmesi toplumla iletişime geçmek için yeni yöntemler bulmaları gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda, kitleler üzerinde etkili bir gücü olan futbolun muhalifler tarafından yeniden keşfedilmesi ve tartışılması, bugüne dek görmezden gelinmiş farklı toplumsal iletişim yöntemlerinin yeniden değerlendirmesi sürecinin bir başlangıcı olabilir.

Futbol iktidarın ideolojik aygıtı olarak kullanılabilirdiği gibi muhalif güçler tarafından da örgütlenme ve propaganda amaçlı kullanılabilir. Her ideolojik alanda olduğu gibi egemen ideolojinin tümel denetimi ve hegemonyasından söz edilemez: “Spor yoluyla egemen ideolojilerin yeniden-üretimi çatışmadan yoksun ve çelişkisiz değildir. İdeoloji yekpare bir tabaka değildir, bu imge ve konuların içinde gerilimler vardır. Onlar, farklı ve bazen de zıt yönlere savrulurlar” (Hargreaves, 1982). Futbolun muhalif amaçlarla kullanımı, iktidarın muhalifleri farklı yöntemlerle kitlelerden uzaklaştırılması, marjinalliklerini aşmalarının bir aracı haline getirilebilir. Ülkemizde sol muhalif hareket futbolu “halkın afyonu” olarak kabul ettiği için uzak durmayı

ve eleştirmeyi seçmiştir: “Sol, şimdiye kadar sadece mahkum etti bu durumu. Sorun da sadece mahkum etmemizden kaynaklanıyor sanırım. Yerine neyin veya nelerin konulması gerektiği kısa sürede çözüme kavuşturulacak şeyler değil... Özellikle futbol gibi büyük, bir o kadar da kirlenmiş, kirletilmiş bir endüstri üzerinde ortaya atılacak her aklı başında fikir sol futbol ilişkisine katkı sağlar” (Durgun, 2007).

Futbolun bir muhalefet olanağı olarak tartışılması, muhalifleri toplumdan uzaklaştıran eski alışkanlıkların değiştirilmesi sürecinin bir başlangıcı olabilir. Özellikle, Türkiye’de 1980 Askeri Darbesi sonrasında futbol kültürünün yükseltilmesi ve kitlelerin futbolla “uyutulması”na karşı muhalif bir direniş yaratma gücüne sahip olamayan muhalifler, farklı toplumsal alanlar gibi futbol alanını da kullanarak iktidara karşı direniş örgütleme olanaklarını kullanamamışlardır. Bunun yanında, futbolun iktidar tarafından belirlenen iktidarı yeniden-üreten milliyetçi, ırkçı, erkek egemen yapısı baskıcı sistemin ve faşizan hareketlerin geliştirilmesi için kullanılmıştır. Egemen sistem tarafından üretilen kitle kültürünün ırkçı ve saldırgan içeriği, futbolun da şiddet eğilimli faşizan bir biçim almasını beraberinde getirmiştir (Durgun, 2007a). Bu anlamda, toplumun kendi gerçekliğinden uzaklaşmasına, içerisinde yaşanan sorunların görünmez kılınmasına ve gündemin değiştirilmesine hizmet eden futbolun muhalif bir biçimde kullanılması oldukça zordur. Bu durum, toplumsal yapıda köklü bir dönüşüm sağlamayı amaçlayan kitlesel bir hareketin yaratılması ile aşılabılır. Bu anlamda, futbolun muhalif amaçlarla kullanımı üzerinde muhalif hareketin özenle çalışması gereklidir. Bir propaganda ve faaliyet alanı olarak futbol, öncelikle muhaliflerin birlikteliğini ve dayanışmasını sağlamak için kullanılabilir. Muhalif güçlerin dağınkılığını ve dayanışma duygusunun yoksunluğunu gidermek için farklı kentler, yerelerde örgütlenecek futbol takımlarının katıldığı turnuvaların ile biraya getirilerek öncelikle muhaliflerin canlandırıp biradalık duygusunu geliştirecek ve toplumsal muhalefete olan inançlarını güçlendirecek bir alan olarak kullanılması da mümkündür. Yurt dışında yaşamak zorunda kalan muhalifler farklı ülkelerde oluşturdukları amatör takımlarla ve düzenledikleri turnuvalarla parçalanmışlığı, dağınkılığını ve moralsizliği aşmaya çalışmışlar, bir ölçüde de başarılı olmuşlardır. Bu bağlamda, sistem karşıtı sol muhalif hareketleri kapsayan, enternasyonalist, erkek egemen olmayan takımların ve taraftar grupları yaratılarak önce muhalifleri biraraya getirmeyi ve sonrasında toplumla buluşmalarını sağlayacak bir yapının oluşturulması muhaliflere bir seçenek oluşturmaktadır.

Bu durum şimdiye kadar muhaliflerin uzak kalmış olduğu birçok toplumsal alanın yeniden-değerlendirilerek kullanımını mümkün kılmaktadır.

Büyük takımların (Beşiktaş, Galatasaray, Fenerbahçe) taraftarı olan muhaliflerin girişimleri, futbolun endüstrileşmesine karşı yarattıkları direniş yok olduğu söylenen muhalif hareketlerin her alanda kendisini yeniden var edecek güce sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bunun yanında egemen iktidarın belirleyiciliğinde olan bir alanda politika yapmak da risklidir, kitle kültürü alanında iktidarın gücü altında ezilip kullanılan bir piyona dönüşme riski göz ardı edilmemesi gereken bir gerçekliktir. Futbolun, bu anlamda, yerellerden başlayarak endüstrielleştirilmesine karşı, toplumsallaşmanın ve muhalefetin bir aracı olarak kullanılmasının olanakları üzerinde durmak, büyük takımlar üzerinden politika üretmekten daha gerçekçi bir sürece işaret edebilir. Mahalleler ya da ilçeler merkez alınarak futbol takımlarının toplumsal dayanışma ve muhalefetin alanları haline getirilmesi, toplumsal muhalefeti besleyen bir “oyun”a, karnavala dönüştürülmesi gerçekten muhalif bir kültürün oluşturulması bakımından olumsal bir sürecin yaşanmasını beraberinde getirebilir. Örneğin muhaliflerin güçlü olduğu İstanbul Gazi, 1 Mayıs, Gülsuyu gibi mahallelerinin ve muhalif hareketin etkili olduğu diğer kentlerde ve bölgelerde futbol takımı, muhalif kültürün toplumsallaştırılması ve toplumsal dayanışmanın yaratılması bakımından önemli bir olanağa gönderme yapar. Muhaliflerin söz konusu bölgelerde futbol üzerinden örgütlenme pratikleri toplumla başarılı bir iletişim içersine girebilmelerinin yollarını da açmıştır. Bu anlamdaki deneyimler futbolun ezilen toplum kesimlerinin muhalif hareketle tanışması ve iletişim kurmasının olanaklarını yarattığı için oldukça önemlidir. Toplumsal muhalefetin var olan sisteme karşı gündelik yaşamı dönüştürme çabası geniş halk kitlelerini etkileyen iletişim yöntemleri kullanmaları ile olasıdır. Futbol bu olanağı etkin bir biçimde kullanıma sunmaktadır: “İstanbul Maltepe Gülsuyu’nda 5. Geleneksel Sanat ve Hayat Bahar Futbol Turnuvası başladı. Turnuva 6 Mayıs 1972’ de idam edilen Deniz Gezmiş ve yoldaşlarının anısına saygı duruşuyla başladı. 11 Mayıs’ta start alan turnuvaya katılan takımlar şunlar: 6 Mayıs, Kızıl Gençlik, İmranlı 58, Akkuş, Doğu Gençlik, Efsane, Emek, Kardelen, Forza, Gülenuspor, Ayaz, Kuzen 52 , Erzincan 24 , Göktepe, Seyranspor” (Atılım, 2008): “Ümraniye 1 Mayıs Mahallesi Güzelleştirme Derneği, yozlaşma saldırısına karşı bir araya getirdiği gençlerle futbol turnuvası düzenledi. Turnuvanın dün akşam düzenlenen finalinde ilk üç takıma ödülleri verildi. Semtte yaşanan yozlaşma ve çeteleşme saldırısına karşı işçi ve işsiz

gençleri bir araya getiren güzelleştirme derneği, 1 Mayıs şehidi Hasan Kızılkaya anısına futbol turnuvası düzenledi. Turnuvaya 16 takım ve 176 sporcu katıldı” (Atılım, 2007); “ESP ve SGD Gazi Mahallesi'nde 30 Ekim günü düzenlenecek olan Lise Kurultayı öncesinde dün bir futbol turnuvası düzenlendi... Mahalledeki gençler tarafından 8 futbol takımı oluşturuldu. Sanat ve Hayat futbol takımı ile Polat Cafe'nin aralarında yaptığı maçta gençlerin ilgisi büyüktü. Sanat ve Hayat Takımı 22-7 sonucuyla maçtan mağlup ayrıldı” (Atılım, 2005).

Toplumsal muhalefetin kitleleştirilebilmesi sorunu, toplumsal alanda, yeni muhalefet olanaklarını da içeren, etkin bir mücadelenin gerekli olduğunu göstermektedir. Siyasal parti ve hareketler, sendikalar, gençlik örgütleri ve yerel dernekler denetiminde futbol takımları yaratarak ezilenlerin kendilerini ifade ettikleri bir alan olarak futbolun yeniden-biçimlendirilmesi önemli bir muhalif toplumsal pratiğin iktidarın elinden alınmasını sağlayabilir. Ezilenlerden oluşmuş ve amacı yaşamı tekrar “ütopyacı” yanını koruyan oyunlarla güzelleştirmeyi ve toplumsal iletişim ve dayanışmayı sağlamayı amaçlayan alternatif ligler ya da turnuva türü örgütlenmeler kitlelerin kendi sınıfsal varoluşlarını yeniden anlamlandırabilecekleri bir araya gelişlerini ve egemen kültürel yapıdan kopuşlarının önünü açabilir. Bu süreçte “büyük takımlar”ın kitleler üzerindeki etkisi kırılarak, “tüketim toplumu”nu yeniden üreten endüstriyel futbola karşı gerçek bir direniş hattı yaratılabilir. Ancak, muhalif söylem bu süreçte kesinlikle popüler söylemden kendisini ayırık kılmalı ve kitle kültürü öğelerini yeniden-üreten her toplumsal pratiğe müdahale ederek toplumsal söylem ve pratiklerde dönüşüm yaratmalıdır. Muhaliflerin toplumsal alanda etkili olabilmek için kültürel dönüşümü sağlamak için kitlelerde farkındalık yaratacak müdahalesi, popüler kültürün etkisini geriletebilecek bir etkiye sahip olabilir.

Tarihsel anlamda futbolun muhalif hareketlerin kitleleşmesi bağlamında kullanıldığı örnekler söz konusudur. Futbol kitleleri bir araya getiren ve dayanışma duygusu yaratan yapısıyla, legal alanda baskılanan siyasal hareketlerin kendilerini ifade etme ve örgütlenme alanı olarak da işgörebilir. Bu anlamda, Kıbrıs örneği muhalif yapıların baskı altında toplumla ilişkilenecek için her alanı kullanma becerisinin önemini göstermektedir. Kitlelerle buluşmak için futbol tüm diğer toplumsal pratiklerden daha etkili bir yapıya sahip olduğu için Kıbrıs'ta da futbol sistem karşıtı hareketin kendisini yeniden-ürettiği bir alan olarak etkin bir biçimde kullanılmıştır.

“Güney Kıbrıs'ta futbol takımlarının neden siyasi hüviyetler kazandığını anlamak için, 1940'ların sonuna geri dönmek gerekiyor. Kıbrıs'ta İngiliz sömürge yönetiminin hâkim olduğu o yıllarda, komünist faaliyetler yasaklanmış. Hatta 1911'de kurulmuş olan ve 'diriliş' ya da 'yeniden doğuş' anlamına gelen Anorthosis futbol kulübü ile 1926'da kurulan APOEL gibi kulüpler oyuncularına komünizm karşıtı bir deklarasyonu zorla imzalatmak istemiş. Ne var ki, bu 'anti-komünist' girişim ters tepmiş ve adada giderek güçlenen komünist hareket, futbolu kendini ifade etme kanallarından biri haline getirmiş. Hatta futbol kulüplerine aidiyet hissetmek için Kapital ciltlerini devirmek gerekmediği için, bir kere maça gidip taraftar olan cinsten gençler doğrudan komünist harekete katılmaya başlamış... AKEL (Kıbrıs Komünist Partisi) bu durumdan fayda sağladığını fark edince, işi iyice abartıp, en ücra köylerde bile futbol takımları kurmaya girişmiş. Köydeki futbol takımından ne olacak? Kulüp binası köyün kahvehanesi tabii. Aynı kahvehane daha sonra ya AKEL'in ya da onun gençlik kuruluşu olan İlerici Gençlik Birliği'nin lokali haline gelivermiş” (Gülseven, 2002).

Baskı dönemlerinde futbol iktidarların kitleleri körleştirmesinin bir aracı olabileceği gibi muhaliflerin yeraltından çıkıp toplumsallaşmalarının ve propaganda yaparak muhalif hareketi toplumsallaştırabilmelerinin olanağını da yaratır. Kıbrıs deneyimi bu anlamda olumsal bir sürece gönderme yapar. Bu süreçlerde futbol yabancılaşmaya karşı koyan bir içeriğe sahiptir ve toplumsal özgürlük istemlerinin ifade edildiği toplumsal pratiklerden bir tanesidir. Bunun dışında İspanya'da Katalan bölgesini temsil eden “Barcelona” takımı Franco faşizmi altında Katalan dilinin ve simgelerinin yasaklanmasına karşı direnişin bir simgesi haline gelmiştir (Wilkes, 2008). Kitlelerin sisteme karşı direnişi de “Barcelona” takımının maçlarını kullanarak muhalif düşüncenin hâlâ yaşadığını göstermeleri ve statlarda kendi dillerini kullanarak konulan yasakları, daha doğrusu korku kültürünü aşmaları mümkün olmuştur. Formalarına reklam almayan ve etnik kültürlerinin ısrarlı savunucusu olan takım, bu bağlamda futbol ve siyasal tavır arasındaki ilişkinin öneminin başlıca göstergelerinden birisi haline gelmiştir.

Futbolun uluslararasılaşması bazı olumsal toplumsal iletişim ve dayanışma olanaklarının yaratılmasının önünü açmıştır. Futbol üzerinden enternasyonalist dayanışma olanaklı örgütlenilmekte, ezilen halklarla dayanışmalar örgütlenerek, ezilenlerin sesi futbol üzerinden kitlelere aktarılabilir. Bunun örneklerinden bir tanesi de İtalyan “Inter Milan” takımının Meksika'da ezilen yerli halkların örgütü olan EZLN'yi (Zapatist Ulusal Kurtuluş Ordusu) desteklediğini açıklaması ve dayanışma örgütlemesidir. Sembolik bir parasal yardımla EZLN'ye desteğin

somutlaştırılması ve ezilenlerin küreselleşme karşısında başka bir dünyanın mümkün olduğu görüşünün yeniden dillendirilmesi, muhalif düşüncelerin toplumlar tarafından tanınması olanağını yaratmış, iletişim araçları küresel düzeyde bu dayanışmayı haberleştirerek geniş kitlelerin konuyla ilgilenmesini sağlamışlardır. “Inter’in Arjantinli kaptanı Javier Zanetti, kulübün resmi yazışma kağıdında kaleme aldığı bir yazıyla, Zapatistaların özyönetim kurumu olan Oventic’in iyi hükümet meclisine, kendisi ve takım arkadaşları adına, ‘Zapatist düşünceye yansıyan aynı prensip ve idealleri sizlerle paylaştığımızdan eminiz. Bizler iyi bir dünyaya, küreselleşmemiş bir dünyaya, çeşitli kültürlerle zenginleştirilen bir dünyaya inanıyoruz. Sizlerin bu mücadelesini destekleme kararımız, kendi kök ve ideallerimizi de içerdiği içindir’ diye sesleniyor” (<http://otonomlar.org/karsi-kultur/65>). Bu durum yeni bir muhalif söylem ve eylem yaratan EZLN tarafından uluslararası dayanışma ve küresel iktidarı destekleyen güçlerin maskelerini düşürmek için enternasyonalist dayanışmanın yaratılmasının zorunluluğu gösterme olanağını sunmuştur. Zapatistlerin önderi Subcommandante Marcos’un Milan takımına maç önerisi, kendine özgü esprili dili futbolun iktidar üreten, erkek egemen ve yabancılaşmış yapısını eleştiren bir meydan okumadır. Marcos, Milan takımına “sizin dezavantajlı durumuzu dengelemek için sizlere futbol takımımızla ilgili bazı sırlarımızı vereceğim” der ve futbolun yapıbozuma uğratan futbol olmayan bir futbol ve takım olmayan bir takımı anlatır: “örneğin, Zapatist takım karmadır (kadın ve erkeklerden oluşur); (çelik burunlukları olan) madenci botlarıyla maça çıkarız; bizim geleneklerimize göre, maç iki takımın oyuncularından da ayakta kalan kimse kalmadığında sona erer”. Bu yaklaşım futbolun esprili bir dille eleştirisidir. Marcos tüm bu değişimler gerçekleştiğinde “belki de, futbolu devrimcileştirebiliriz, böylece futbol bundan sonra bir iş olmaktan çıkar ve yeniden eğlenceli bir oyun haline gelir. Gerçek duygulardan yapılmış bir oyun” (Marcos & Moratti, 2005). Ütopyacı bir söylemle yaşamı karnavala dönüştürmeye çalışan EZLN futbolu da bu karnavalesk düzenin gerçek bir oyununa dönüştürmenin mümkün olduğunu göstermeye çalışır ve var olan sistem içersinde futbolun eleştirisini yapmış olur.

Futbolda muhalif gücün uluslararası bağlamda tanınır hale gelmesi kitle iletişim araçlarının geçirdiği dönüşümle olası hale gelmiştir. Yeni iletişim teknolojileri, özellikle internet ve uydu yayınları ile birlikte tüm dünyada muhalifler için de uluslararası ilişki ve iletişim olanaklarının önü açılmıştır. Bu süreçte, birçok yerel muhalif hareketler ve bunların toplumsal başarıları

uluslararası tanınmışlığa sahip olmuş ve uluslararası dayanışma duygusunun yeniden yaratılması yönünde açılımlar sağlanmasına katkı sunmuştur. Kitle kültürünün en önemli ürünlerinden biri haline gelmiş olan futbolda da muhalif ideoloji ile hareket eden takımların tanınırlıkları ve yerelerde muhalif taraftar gruplarının ortaya çıkması da internetin etkin kullanımı ile olası hale gelmiştir. Muhalif taraftarlar internet üzerinden kendilerini tanıtmakta ve kitleselleşmeye çalışmaktadır. Bu süreçte ise hem tribünleri kullanarak hem de toplumsal sorunların dile getirilmesi için düzenlenen mitinglere katılarak kendilerini göstermekte ve tanınır kılmaktadırlar.

Futbolun toplumsal muhalefet için kullanımının dünyada çeşitli örnekleri bulunmaktadır. Bu anlamda dünyanın en tanınmış muhalif takımı İtalya'daki "Livorno"dur. Muhalif bir işçi kentinin ideolojisini benimsemiş bir futbol takımının, uluslararası endüstriyel futbol sistemi içerisinde kendi ideolojisi ve ilkeleri doğrultusunda hareket etmesi takımı ayrık kılmakta ve tüm dünya muhalifleri için bilinir kılmaktadır. İtalyan Komünist Partisi'nin 1921 yılında kurulduğu Livorno kenti muhalif sol hareket için merkezi bir öneme sahiptir. Toplumsal mücadelenin merkezi olarak kent diğer tüm toplumsal etkinliklerinde de bu özelliğini yansıtmaktadır. Kentin futbol takımının da muhalif çizgiye sahip olması ve bunu halen sürdürmesi toplumsal muhalefetin gelenekselleşmesinin örneğini oluşturmaktadır. Takım oyuncuları ve taraftarları söylemleriyle olduğu kadar kullandıkları uluslararası muhalefetin sembollerine de (orak-çekiçli bayraklar, Che posterleri) dikkat çekmektedir.

Livorno takımının dünyadaki muhalif hareketler tarafından empatiyle karşılanması ve birçok ülkede muhalif taraftar gruplarının oluşmasının da önünü açmıştır. Kitle iletişim araçları, özellikle de internet gibi yeni medyalar ile birlikte tanınır hale gelen takım "endüstriyel futbol"a karşı bir hareketin öncüsü olarak kabul edilmektedir. Türkiye'deki büyük takımların muhalif taraftarları da geleneksel ve egemen iktidarı yeniden üreten taraftarlık anlayışının karşısına muhalif bir söylem ve eylem biçimi geliştirmişir. Beşiktaş ÇARŞI, FenerbahCHE, Galatasaray TEK YUMRUK ülkemizde futbolun endüstriyellemesine karşı muhalif bir karşı çıkışı ortaya koyma çabasıdır. Kitlelerin ırkçılışması, saldırganlaşması ve bu anlamda futbolun etkin bir biçimde kullanılmasına karşı yeni bir soluk olmayı hedeflemektedir. Bu anlamda, futbolun endüstriyellemesine karşı anti-faşist, ırkçılık karşıtı bir yaklaşımla hareket eden bu yapılarımlar, farklı takımlardan olsalar da ortak bir söylem ve eylem çizgisine sahiptir. Futbolun parçalayan, ötekileştiren yapısına karşı birlik ve dayanışma ruhunu güçlendirmeyi hedeflemektedirler.

Ancak, tüm çabalarına rağmen kitleselleşme sorunları söz konusudur ve Beşiktaş Çarşı grubu dışında küçük ve belki de marjinal birer taraftar grubu olmanın ötesine geçememişlerdir. Ancak, Çarşı grubu da, Livorno örneğinden farklı olarak, tutarlı bir muhalif düşünsel altyapıya ve eylem çizgisine sahip değildir. Siyasal bir çizgisi olmayan örgütlenmelerin popüler imgeler üzerinden kitleselleşebilmesi olanaklıdır, ancak tutarlı bir muhalif yapı olarak varlıklarını sürdürmeleri ve toplumsal muhalefetin etkin aktörlerinden biri haline gelmeleri olası gözükmemektedir.

Tüm bu muhalif taraftar gruplarının birleşik anlamda muhalifliklerini ifade etmeleri ise internet üzerinden “forzalivorno.com” ve fanzin olarak yayınlanan *Sol Açık* adlı dergidir. Temel olarak kapitalizme, ırkçılığa ve faşizme karşı olma çizgisi üzerinden hareket eden yapı, futbolun politik yönünü vurgulayarak, bunu sol muhalif kesimler için kullanılabilir bir ideolojik ve eylemsel alan olarak yeniden kurgulamaya çalışır: “Forza Livorno, endüstriyel futbol’a (spor’a) karşı bilinç oluşturma kaygısı taşır... “Endüstriyel Futbola Hayır” söylemi başlı başına kapitalizm karşıtı bir söylemdir ve bu söylemin savunucuları tabiatıyla anti-kapitalist kişilerdir aynı zamanda. Sporseverlerle en geniş paydalarda buluşmak adına, hayata dair diğer söylemlerinde dışlayıcı olmaktan ziyade kapsayıcı olmayı hedefler. Forzalivorno, ırkçılığa karşıdır; kapitalizmin girdiği her yeri kirlettiğini bilerek, mafyanın ve büyük patronların spor faaliyetleri üzerindeki kirli etkisine karşıdır; doğaya ve insanlığa zarar verecek her türlü kapitalist işbirliğinin, savaşların, nükleer santrallerin ve zorbalığın karşısındadır. Her alanda olduğu gibi sporda da renklerin kardeşliği temel ilkemizdir. Bunlar, bizi biz yapan temel paydalarımızdır” (<http://forzalivorno.org>).

Futbol egemen üretim ilişkilerinin dışında değerlendirilemez; futbol kapitalistik yapının yeniden-üretimi bağlamında önemli bir işleve sahiptir. Kapitalizmin ve ırkçı-faşist düşüncelerin meşrulaştırılmasını sağlayan futbol kültürünün, tersine çevrilmesi ezilen kitlelerde farkındalık yaratılması ve muhalif bilincin oluşturularak tüm toplumsal pratiklerde özellikle de futbol gibi kitleleri etkileyen alanlarda toplumsallaştırılması gerekliliğine gönderme yapar. Forzalivorno girişiminin görüşleri temel olarak tüm muhalif taraftar gruplarının görüşlerini yansıtmaktadır:

1. Forzalivorno, endüstriyel futbola karşı gelişen bir taraftar hareketidir. Paranın egemenliğinin, sporun ruhunu zedelemesine karşı çıkar. Taraftarları müşteri olarak gören yaklaşımların karşısındadır. Her alanda sporun endüstrileşmesine karşı muhalefet ederek amatör ruhu ve yerelliği savunur!

2. Forzalivorno sporda ve yaşamın her alanında ırkçılığa ve her türlü din, dil, ırk, cinsiyet ayırımına karşıdır. Toplumdaki yaygın milliyetçi reflekse karşı ödünsüz bir kardeşlik çizgisini savunur. “Öteki”leştirilerek dışlanan gruplara yönelik, mikro düzeyde de olsa her türlü ayrımcılığa karşı durmayı, yaşamsal bir önemde görür.
3. Forzalivorno, dili söylemi ve duruşuyla sporda şiddeti körükleyen egemen anlayışı reddeder. Taraftarın her şeyden önce “güzel futbola” taraftar olduğunu bilerek, futbol endüstrisinin suni bir şekilde körüklemeye çalıştığı gerilimlere karşı, renklerin kardeşliğini savunur. Futbolu çirkinleştirmeyen rakibini alkışlama erdemi gösterenlerin forumu olma iddiasındadır.
4. Forzalivorno, takım tutmayı mutluluk sayar; fakat tutulan takımın kutsanmasını reddeder! Taraftarızmin körleştirdiği mevcut taraftar profiline karşıdır. Taraftar gruplarının kendi forumlarına, kendi çevrelerine hapsolmuş tek yanlı bakış açısına karşın, farklı takım taraftarlarının birbirlerini anlayıp ortak hareket edebilecekleri zeminleri yaratma misyonunu üstlenmiştir. Tüm üyelerinden de bu çabayı destekleyecek bir performans beklemektedir.
5. Forzalivorno, savunduğu amatör ruhla değer üretimini esas sayar. Bir arada olmanın getirdiği güçle üretkenliği çoğaltmayı ve adilce paylaşmayı savunur!
6. Forzalivorno, futbolda ve tüm sporlarda bahis ve şikenin karşısındadır.
7. Forzalivorno spor yapma hakkını savunur. Bu amaçla spor salonlarının, pistlerin ve sahaların halkın kullanımına açılmasını talep eder.
8. Forzalivorno, sporcuların haklarını bilmek ve savunabilmek için sporcu sendikalarının kurulması düşüncesine destek verir” (<http://forzalivorno.org>).

Bu temel ilkeler tüm muhalif taraftar grupları tarafından paylaşılmaktadır. Sanal ortamı kullanarak tüm muhalif taraftar gruplarının ortak hareket etmesini sağlamaya çalışan bir anlayış yaratılmak istenmektedir. Bu anlamda üç büyük takımın, FB, GS ve BJK, muhalif taraftarları benzer ideolojik yaklaşımlar ve futbolun endüstrileşmesine ve futbol alanında ırkçılığın yükselişine karşı muhalif bir hareket geliştirmeyi amaçlamaktadır. Muhalif taraftar gruplarının görünür ortak simgesi, Livorno takımı tarafından da kullanılan, tüm dünyada enternasyonalist mücadele ve dayanışmanın simgesi haline gelmiş olan “Che” görselleri. Bunun dışında internet sitelerinde kendilerini tanımlama biçimleri benzer olan gruplar, sistem eleştirisi bağlamında alternatif bir futbol anlayışının ve taraftarlığın mümkün olduğunu göstermeyi amaçlıyorlar. Muhalif taraftar grupları ülkemizde popülerleşen ırkçı milliyetçi saldırganlığın futbol üzerinden kitleselleşmesi ve meşrulaştırılmasına karşı koymayı amaçlayan bir çizgiye de sahip, ancak kitle kültürünün bu tür etkilerinin önünün kesilmesi anaakım medya kadar kitleleri etkileme gücüne sahip muhalif medyaların olmadığı bir süreçte çok da olanaklı gözükmemekte.

Muhalif taraftarlar endüstriyel futbola ve futbol üzerinden yeniden üretilen ırkçılık, şiddete karşı duruş geliştirme çabası içersindedir. Muhalif taraftarların söylemi incelendiğinde, futbol teması üzerinden var olan sistemin eleştirisi ve yeni bir açılım yaratma istemi görülmektedir. “Fenerbahçe” grubu “Futbolu bir emekçi sporu olarak gördüğümüz için; Futbolun bir gönül bağından çıkarılarak ticari kaygılarla ve para karşılığında yapılan bir aktiviteye dönüştürülmeye çalışılmasına yani endüstriyelleşmesine karşı olduğumuz için; Irkçılığa ve cinsel ayrımcılığa karşı olduğumuz için” (<http://www.fenerbahce.biz>) bir araya geldik derken, “Galatasaray Tek Yumruk”; “Endüstriyel futbola karşı amatör bir ruhu savunuyoruz. Paralı başkan değil, centilmen başkan istiyoruz. Bir takımın müşterisi değil taraftarı olmak istiyoruz. Para ve medya güçlerinin arkasına sığınmış dünyanın önde gelen futbol takımlarına karşı kendi yağında kavrulan takımları destekliyoruz... Çok olmadığımız kesin ama hayatta bir kere ezilenden taraf olduğumuz gibi, Galatasaray taraftarlığı çatısı altında da hep ezilenden, az olandan taraf olacağız... Şiddete ve kavgaya karşı olmak için yürüyoruz... Futbolun bıçakla değil sahada oynanması gerekliliğini biliyoruz, bu nedenle rakibime dokunma diyoruz” (<http://www.facebook.com>). Beşiktaş Çarşısı ise diğerlerinden farklı olarak daha kitlesel olduğu için homojen bir yapılanmaya ve tutarlı bir muhalif çizgiye sahip değil, grup içersindeki daha radikal grupçuklar bulunmakta ve bunlar “karşı” olmayı sistem karşıtlığı olarak algılamakta. Popüler bir muhaliflik kültürü yaratan yaklaşımı ile Beşiktaş Çarşısı kitleler tarafından tanınan bir grup olmayı başarmıştır. “Irak işgalinden önce Savaşa karşı duran yurtseverlerin yanındaki ruhtur. Mitinglerde “Beşiktaşlıyız, Savaşa Karşıyız” tezahüratlarında, Tribün’de “Savaşa Hayır”, “Amerikan Şahinlerine karşı Karakartallar” pankartlarıyla tepkisini koyandır... Çarşısı’nın “A”sını Anarşinin “A”sıyla yazan, güce tapmayan isyankarlıktır” (<http://www.forzabesiktas.com>). Bunların yanında pankartları ve sloganlarıyla da muhalif kimliğini ortaya koymaktadır: “Çarşısı ırkçılığa karşı”, “Çarşısı Nükleer Santrallere Karşı”, “Kanserden Ölmesin Karadeniz”, “Çarşısı Tekelin Özelleştirilmesine Karşı”. Çarşısı grubunun eski bir siyasal propaganda biçimi olan “yazılama”yı kullanması geniş kitleler tarafından bilinmesini ve sempati duyulmasını sağlamıştır. Muhalif taraftar gruplarının katıldığı kitle gösterilerinde sayılarının az olmasına rağmen topladıkları destek de kitle kültürünün, muhalifleri destekleyen kitleler üzerindeki etkisini göstermektedir.

SONUÇ

Varolan üretim biçiminin getirdiği eşitsizlik üreten, insanı kendisine ve topluma yabancılaştıran, bu süreçte tüm yaşam alanlarını ticarileştiren, endüstriyelleştiren sisteme karşı eşitlikçi bir yaşamın kurulması için mücadele edenlerin, toplumsal dönüşümü gerçekleştirebilmek için gündelik yaşam alanından başlayarak her toplumsal pratiği muhalif bir tartışma ortamına çevirmeleri, iktidarın etkisinin kırılması bağlamında önemli bir sürece gönderme yapar. Bu anlamda, bir muhalefet alanı olarak futbolun tartışılması ve değerlendirilmesi, toplumsal iletişim sürecine dahil olabilmenin yollarının aranması açısından önemli olanaklar sunar. Etkin bir biçimde kullanılmayan muhalefet olanakların tartışılması ve muhalif hareketin kitleselleştirilmesi açısından önemli bir başlangıca da gönderme yapacaktır. Yeni iletişim biçimleri ile kitlelerin muhalif düşünceler doğrultusunda biçimlendirilmesi ve örgütlenmesi, öncelikle toplumsal pratiklerin iktidarın hegemonyasından kurtarılması ve muhaliflerin kendilerini iktidar karşısında, iktidarı hedefleyen, eşitliğe dayanan yeni üretim biçimi ve ilişkilerini yaratabilecek bir güç olarak konumlandırması ile olasıdır.

Futbola muhalif bakış ülkemizde yeni başlayan bir süreçtir. Bu sürecin gelişimi muhalif hareketlerin dergi, gazete ve internet sitelerinin alternatif spor sayfaları oluşturmaları ve var olan anaakım medyanın spor yorumları karşısında ezilenlerden yana bir bakışla futbolu ele almaları ile başlamıştır. Sol muhalif gazete ve dergilerin var olan sistemin eleştirilmesi, tüm oyunların, sporların özellikle de futbolun kapitalistleşmesine karşı eleştirel bir yaklaşım geliştirilmesi geniş kitlelere seslenen ve muhaliflerin şimdiye dek görmezden geldiği bir alanı yeniden tartışılmasını da beraberinde getirmiştir. Kapitalizmin toplumsal eşitsizlik üreten yapısının, toplumun bu eşitsizliklerine karşı koymak yerine unutmayı tercih etmesi yönünde güdülenmesi ve bu süreçte futbolun kullanılmasının eleştirisi önem taşıdığı, futbolun endüstriyel yapısının da içersinde yaşanan kapitalistik bir sonucudur. Muhalif ideolojinin kitleselleşebilmesi, iktidarın yeniden-üretim süreçlerinin kırılması ile olasıdır. Muhalif müdahaleler toplumsal pratiklerde, özellikle de iletişim süreçlerinde etkili olarak egemen ideolojinin etkisini zayıflatabilir. Bu anlamda, yeni iletişimsel olanaklarla birlikte sol da toplumsal alanda etkili olan futbol konusuyla yeni de olsa ilgilenmeye başlamıştır. Egemen ideolojinin denetimi altında olan bu alanda mücadele vermenin güçlüklerine rağmen muhaliflerin temel olarak yereller üzerinden

başlayarak toplumun futbola yönelik ilgisinin toplumsal muhalefet tarafından eleştirilerek suçlaması değil bir olanak olarak tartışması, muhaliflerin geçirdiği dönüşümün bir örneğini oluşturmaktadır. Muhalif bir gençlik dergisi olan *Yolculuk*'ta, muhaliflerin sporu, özellikle de futbolu yeniden değerlendirmelerinin gerekliliği şöyle tartışılmaktadır: “Sanat, bilim, felsefe, edebiyat, spor gibi değerlerin hepsi halkların emeğiyle, halkların ödediği bedellerle üretilmiştir. Bugün emperyalizme karşı verilecek mücadelede bu değerlerin hepsini hayat içerisinde devrimci bir anlayışla var edebildiğimiz oranda emperyalist saldırıları boşa çıkarabilir ve insanlığın kültür bahçesini daha da renklendirebiliriz. Böylelikle emperyalizmin elindeki araçları da birer birer almış oluruz. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, futbol, basketbol ve sporun birçok dalı kendi başlarına birer olumsuzluk ögesi, anti-emperyalist mücadelede kullanılamayacak araçlar değillerdir. Bugün bu araçların emperyalistler tarafından halkları sömürmenin bir aracı olarak kullanılmaları da bu söylediğimizi çürütmez. Bundan dolayı devrimciler, yüreği halktan yana atanlar olarak sporu da devrimci bir anlayışla, rekabet/bencilik öğelerini dışlayarak, hayata geçirmeli ve ona halk kitleleriyle aramızdaki mesafeyi küçültücü bir işlev yüklemeliyiz” (2006). Toplumla iletişim içerisinde olmayan muhaliflerin kitlesel hareketler haline gelip var olan üretim biçimini dönüştürmesi olası değildir. Bu anlamda, muhaliflerin dönüşüm geçirmesi, toplumla yeniden buluşabilmek için, şimdiye dek uzak kaldıkları alanları değerlendirerek, yeni muhalefet olanaklarını tartışmaları önemlidir.

Muhalifler iktidar özneleri gündelik yaşam pratikleri bağlamında yeniden-üretir: “Genel, soyut ve hatta şiddet içeren haliyle devlet yapısı, içimizden her birini kuşatan yerel ve bireysel tüm küçük taktikleri bir tür büyük strateji olarak kullanmazsa, burada kök salmazsa, tüm bireyleri sürekli olarak ve tatlılıkla, bu şekilde tutmayı başaramazdı” (Foucault, 2003: 176). Bu süreçte, futbolun etkin kullanımı sistemin yeniden-üretim sürecinde önemli bir yer edinmiştir. Bu nedenle futbol alanında verilen muhalif mücadelenin toplumsal alanda sınıf mücadelesi ile ilintilenmesi ve tutarlı bir ideolojik çizgi bağlamında hareket ederek kitleselleşmesi iktidarın yeniden-üretimini kesintiye uğratacağı için önemli bir muhalif pratiktir. Muhalif hareketlerin futbol alanını kullanarak kitleselleşmeleri bir olanaktır, ancak popülerleşerek içeriğini kaybetme ya da iktidarın koruduğu sınırlar içerisinde hapsolme riski de her zaman için bir tehdit olarak varlığını sürdürmektedir. Buna rağmen, muhalif taraftar grupları, kitlelerin olduğu her alanda kendilerini göstererek iktidarın yekparelik yanılımasını bozguna uğratmaktadır. Futbol başta olmak

üzere sporun her alanının “endüstriyel” hale getirilmesine karşı yerellerden başlayarak kapitalizm karşıtı bir karşı koyuşun yeniden yaratılması muhaliflere kitleselleşme olanakları sağlayabilir. Futbolu muhalefetin etkin olduğu bir toplumsal alan haline dönüştürmek, başka bir deyişle muhaliflerle toplum arasındaki iletişimi yeniden kurmanın yollarını bulmak çözülmesi gereken önemli bir sorundur.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. (2007). *Kültür endüstrisi: Kültür yönetimi*. İstanbul: İletişim.
- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. İstanbul: İthaki.
- Atılım.(2005).Gazi gençliğinden futbol turnuvası. 23.10.2005. <http://www.atilim.org/atilim/modules.php?name=Guncel&file=article&sid=12257>. (Erişim:1.04. 2008).
- Atılım.(2007).Hasan Kızılkaya Futbol Turnuvası. http://www.atilim.org/haberler/2007/06/27/Hasan_Kizilkaya_Futbol_Turnuvasi.html.(Erişim:1.4.2008)
- Atılım.(2008).Turnuva, denizler anısına saygı duruşuyla başladı. http://www.atilim.org/haberler/2008/05/17/Turnuva__Denizler_anisina_saygi_durusuyla_basladi.html (Erişim: 29.04.2008)
- Balibar, E. (1993). Irkçılık ve milliyetçilik. İçinde: E.Balibar, İ.Wallerstein (eds.). *Irk, ulus, sınıf: Belirsiz kimlikler*. İstanbul: Metis.
- Bambery, C. (1996) Marxism and sport. *International socialism. Quarterly journal Of The Socialist Workers Party* (Britain). 73.
- Bambrey, C. (2002). Marxism ve spor. *Birikim*, 158.
- Biz kimiz? <http://www.facebook.com/topic.php?uid=5694803&topic=3120>. (Erişim: 1.04.2008).
- Bloch, E. (1986). *The Principle of hope*. Cambridge: The MIT.
- Braverman, H. (1974). *Labour and monopoly capitalism*. N. Y.: Monthly Review.
- Brohm, J-M. (1989) *Sport: A prison of measured time*. London: Pluto.
- Butsch, R. (1990). Leisure and hegemony in America. İçinde: R. Butsch (ed.). *For fun and profit: the transformation of leisure into consumption*. Philadelphia: Temple University.
- Clarke, A., Clarke, J. (1982) Highlights and action replays: Ideology, sport and media. İçinde: J. Hargreaves (ed.). *Sport, culture and ideology*. London: Routledge&Kegan Paul.
- Çoban, B. (2004). *Kişilerarası iletişim bağlamında söylem ve eylem bağıntısı*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Debord, G. (1996). *Gösteri toplumu*. İstanbul: Ayrıntı.
- Durgun, D. (2007, 14 Nisan). Endüstriyel futbola hayır!. *Özgür Gündem*.
- Durgun, D. (2007a, 30 Ocak). Futbolda faşizme evet, barış ve kardeşliğe hayır. *Özgür Gündem*.